

Subject Area
Psychiatric nursingYear: 2022
Vol: 8
Issue: 95
PP: 737-750Arrival
10 December 2021
Published
28 February 2022Article ID Number
3885
Article Serial Number
24Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3885>

How to Cite This Article
Kutluay Tutar, F.;
Yıldırım, G. & Balkaya,
D. (2022). "Küresel Ve
Ulusal Krizlerin Ekonomi
Politikası: Türkiye
Yansımaları"
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:95; pp:737-
750

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

1. GİRİŞ

Ekonomik kriz, finans, mal veya hizmet piyasalarında meydana gelen kriz olarak bilirse de bu kriz ülkelerin siyasi boyutu üzerinde büyük tahribatlar oluşturmuştur. Tarih boyunca yaşanan ekonomik gelişmeler ve krizler, siyaset ile ekonominin birbiriyle bir bütün olarak incelenmesini gerekli kılmıştır (Kibritçiöğlü, 2012: 1-17). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyaseti ve ekonomisinde büyük değişim yaşanacağı ve bu iki boyutta meydana gelen sorunların son bulacağı düşünülmüştür. Fakat düşünülenin aksine İkinci Dünya Savaşı'na yol açacak siyasi ve ekonomik krizler ortaya çıkmıştır (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 83-84).

Ekonomik krizlerin tarihi incelendiğinde ortaya çıkma nedeni olarak büyük çoğunlukla finansal veya ödemeler bilançosu dengesizliklerinden kaynaklı olduğu görülmüştür. Piyasaların küresel bir yapıya sahip olması krizlerin dünya üzerinde yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bu yüzden ekonomik krizler, küresel krizler olarak da ele alınabilmektedir. Krizlerin ortaya çıkışında piyasalar etkili olsa da siyasi otoritelerin de etkileri büyüktür. Ekonomik kararların büyük ölçüde hükümetlerin siyasi otoritelerinin tercihlerine bağlı olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar birçok ekonomik krizin sonucu bu bağlantıyı ortaya koymaktadır.

Bu krizlerden birisi olan 1929 Büyük Buhranı, dünya üzerinde pek çok sistemin zincirleme çökmesiyle sonuçlanmıştır (Ezer, 2010: 428-429). Buhranı takiben yaşanan diğer krizler, ülkelerde karar kurumlarını da etkilemiş ve otoritelerin sarsılmasına neden olmuştur. Yaşanan ekonomik krizlerin sonucunda politik ekonomi çemberi oluşturulmuş ve bu doğrultuda siyasal alanda hareketlenmeler gözlemlenmiştir. Çoğunlukla birbirinin sonucu olarak ortaya çıkan krizlere karşı uygulanan politikalar bazı dönemlerde kriz etkilerini kısmen ortadan kaldırmış veya yavaşlatmış olsa da tam olarak çözüm olamamıştır (Sümer, 2018: 131-132). Krizlerin ortadan

Küresel Ve Ulusal Krizlerin Ekonomi Politikası: Türkiye Yansımaları¹

Economic Politics Of Global And National Crises: Reflections On Turkey

Filiz KUTLUAY TUTAR¹ Gizem YILDIRIM² Didem BALKAYA³ ¹ Doç. Dr.; Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Niğde/Türkiye² Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Kayseri/Türkiye³ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, S.B.E., İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Niğde/Türkiye

ÖZET

Ekonomi ve siyasetin bir bütün olduğunu, kriz dönemlerinde ve sonrasında uygulanan politikaların sonuçları kanıtlamaktadır. Tarih boyunca krizlerin olumsuz etkileri yalnızca ekonomileri değil siyasi ve sosyal hayatı da derinden etkilemiştir. 1900'lü yıllarda yaşanan savaşlar, ekonomik ve siyasi buhranlar, Türkiye üzerinde de büyük problemlere neden olmuştur. Çalışmada hermenötik yöntem ile krizlerin etkileri anlatılmıştır. Yapılan analizlere göre, geçmişten günümüze Türkiye'de ekonomik krizlerin etkilerinin, politik uygulamalara yansıdığı ve bu durumun, siyasi alanda da krizlere neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Krizler, Ekonomi, Siyaset, Politik Ekonomi, Türkiye.

Jel Kodları: G01, A1, D72, P16.

ABSTRACT

The results of the implemented policies during and after the crisis periods prove that economy and politics are a whole. Throughout history, the negative effects of crises have deeply affected not only economies but also political and social life. The wars, economic and political depressions in the 1900s also caused great problems in Turkey. In the study, the effects of crises are explained the hermeneutic method. In the study, the effects of crises are explained by blending the hermeneutic method and numerical data. According to the made analyzes, from the past to the present, it has been concluded that the effects of economic crises in Turkey are reflected in political practices and this situation causes crises in the political field as well.

Keywords: Financial Crises, Economy, Politic, Politic Economy, Turkey.

JEL Classification Codes: G01, A1, D72, P16.

¹ III. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi'nde Sunulan Bildirinin Genişletilmiş Metnidir.

kalkması için politikaların uygulanması ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkilerin birbiri ile paralel doğrultuda ilerlediğinin bir göstergesi olmuştur.

Dünya siyasi ve ekonomik krizleri ile ilgilenen Kennedy (1991), Foreman-Peck (1983) ve Kaldor (1945 – 1946) gibi siyaset bilimci ve iktisatçılar iki savaş arasında geçen ekonomik krizlerin ve sonrasında şahit olunan siyasi istikrarsızlığın birbiri ile bağlantılı olduğunu daima belirtmiştir. Bu etkilemişim Hitler ve Roosevelt gibi siyasetçilerin kendi siyasi alanlarını oluşturmada rol oynamıştır (Middleton, 2010: 422). Tüm dünyada ekonomi politik temelini sarsan bu durumlar özellikle Türkiye gibi stratejik öneme sahip ülkelerde de etkisini göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye dönemsel çıkan krizlerden etkilenmiş ve ekonomik bağlamdaki zayıflıklar ülke içi siyasi krizleri de devamında getirmiştir. Sonuç olarak krizlerin tarihleri ve Türkiye siyasetinde yaşanan değişimler birbiri ile bağlantılı olarak ele alınmalıdır.

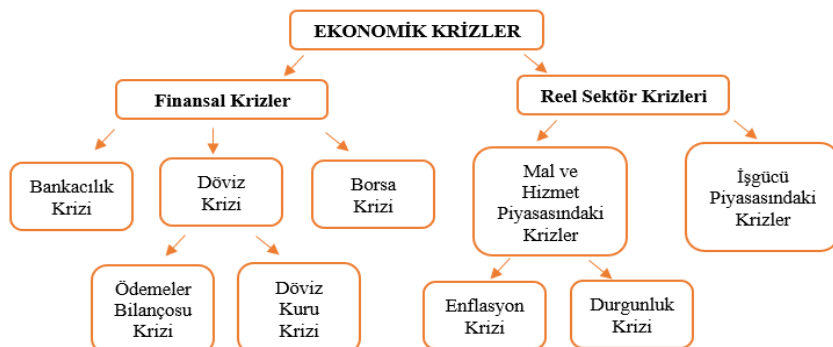
Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıldan itibaren yaşadığı ekonomik krizlerin, siyasal alanla etkileşimini ortaya çıkarmaktır. Çalışmada 1923 sonrası yaşanan krizler belirli periyotlar ile incelenmiştir. Bu kapsamda; 1929 Büyük Buhranı, 1946 krizi, 1958 krizi, 1974 Petrol Krizleri, 1982 Bankerler krizi, 1990 Körfez krizi, 1994 Nisan krizi, 2000-2001 krizi, 2008 krizi, 2018-2021 döviz ve borç krizlerinin hem ekonomik hem de siyasi anlamda Türkiye üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Krizlerin nedenleri ve durumları analiz edildikten sonra sonuç kısmında genel olarak krizlere yönelik değerlendirmelere ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

2. EKONOMİK VE SİYASAL KRİZ OLUŞUMLARINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kriz, kavram olarak ekonomilerde piyasa mekanizmasının bozulması veya aşırı duyarlı hale gelerek dengesiz dalgalanmaların oluşmasıdır. Aynı zamanda krizler konjonktürel dalgalanmaların gerileme ve daralma dönemlerinde üretimde meydana gelen ani düşüşler olarak da ifade edilebilir. Ekonomik krizler, makro perspektifte ülkenin ekonomisini, mikro perspektifte ise ekonomik birimlere ciddi boyutta hasarlar vermektedir. Krizler ekonomik ve sosyal maliyetlerin artmasına neden olurken aynı zamanda uluslararası parasal sistemlerin istikrarını da önemli ölçüde tehdit eder. Genel olarak bakıldığında krizlerin ortak özellikleri şunlardır (Aktan ve Şen, 2001: 1225-1230).

- ✓ Beklenmeyen bir anda aniden ortaya çıkarlar ve zincirleme olarak birçok olumsuzluğa neden olurlar.
- ✓ Krizler ekonomilerde ciddi olumsuz etkiler ortaya çıkarsa da bazı durumlarda küçük ölçekli ekonomik birimler için fırsatlar oluşturabilirler.
- ✓ Ekonomik birimlerin krizlere karşı müdahale şekli, hassasiyeti ve tedbirlerine göre krizlerin etki süreleri değişir.
- ✓ Belirsizlik ortamının artmasına neden olarak, ekonomik birimlerin beklentilerini olumsuz etkilerler.
- ✓ Krizler başladıkları sektörden diğer sektörlerimize kolayca bulaşabilirler.
- ✓ Çok boyutlu bir yapıya sahiptirler.
- ✓ Gerekli doğru müdahale yapılmazsa ulusal krizler, kısa sürede uluslararası büyük çaplı krizlere dönüşebilir.

Ekonomik krizler, temelde reel sektöre bağlı krizler ve finansal krizler olarak iki sınıfta incelenebilir. Reel sektör krizleri mal, hizmet, işgücü piyasasında meydana gelen krizlerdir. Diğer taraftan finansal krizler ise bankacılık, borsa ve döviz sektörlerinde meydana gelen krizleri kapsamaktadır. Döviz sektöründe meydana gelen krizler, ödemeler bilançosunda ve döviz kurunda meydana gelen krizleri kapsarken; mal ve hizmet piyasasında meydana gelen krizler, enflasyon ve durgunluk krizi olarak sınıflandırılabilir (Kibritçioğlu, 2012: 1-17). Şekil 1'de ekonomik krizlerin sınıflandırılması şema olarak gösterilmiştir.

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçioğlu, 2012.

Finansal krizler: Bankacılık krizi, döviz krizi, borsa krizi olarak ayrıştırılabilir. Finansal krizlerin ayrıştırılması Şekil 1 yardımıyla gösterilmiştir. Finansal krizlerin alt kategorisinde yer alan bankacılık krizi önemli krizler arasında yer almaktadır. Bankacılık krizlerinin en çok bağlantılı olduğu nokta para krizleridir. Bu tarz krizler genellikle geri dönmeyen kredilere bağlı olarak, banka bilançolarında bozulma görünmesi, ticarî kredi vadelerindeki daralma ve reel sektör kredi taleplerinin düşmesi, vadesiz hesaplardan aniden para çekilmesi, konut piyasasındaki dengesiz dalgalanmalar, finansal istikrarsızlık sonucu oluşan güvensizlik, sermaye erozyonları ve bunlara benzeyen sebeplerle ortaya çıkan ekonomik şoklar olarak bilinmektedir (Yücel ve Kalyoncu, 2010: 56). Para ve bankacılık krizlerinin aniden birbirini etkilemesi ise döviz krizlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Döviz krizleri, ödemeler bilançosu ve döviz kuru krizleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Hem ödemeler bilançosunda yaşanan dengesizlik hem de döviz kurundaki dalgalanmalar, döviz krizlerinin oluşmasını önemli derecede etkiler (Çelikel Danışoğlu, 2007: 2-3). Borsa Krizi ise panik satışı, siyasi ve ekonomik etkilerle gerçekleşmektedir. Özellikle parasal krizlerin ortaya çıkması ve para kayıpları yaşanması, konut piyasalarında önemli derecede kayıpların olması, bankaların iflas etmesi gibi sonuçlar doğuran krizlerdir (Aldrich, 1923: 17-30).

Reel sektör krizleri: Mal ve hizmet piyasasındaki ve işgücü piyasasındaki krizler olarak ikiye ayrılabilir. Bu krizler finansal krizlerin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasasındaki krizler, enflasyon ve durgunluk krizi olarak iki alt dala sahiptir. Enflasyon krizi, bireylerin satın alma gücünün ve mala olan talebin düşmesi ile gerçekleşir. Bu kriz sonucu işsizlik artar ve halkın gelir dağılımında dengesizlik oluşur. Ekonomik durgunluk oluşması ile ekonomik büyümenin azalması ise durgunluk krizini ortaya çıkarır. Bu kriz sonucu üretimde azalma görülür bu durum kişi başına gelirin düşmesine sebep olur. Aynı zamanda tıpkı enflasyon krizinde olduğu gibi işsizlik ortaya çıkar. İşgücü piyasasındaki krizler ise işsizlik ile bağlantılıdır. Toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak için çalışacak bir kurum bulamamasıyla ortaya çıkan krizdir (Farooq, 2009: 3-4). Bu krizlerin siyasi bağlamda değerlendirilmesi de önem arz etmektedir.

Siyaset mekanizması ülkelerde ekonomik krizlerle mücadelede çözüm üreten en etkin organlardan biridir. Bu nedenle ekonomik kriz süreçleri ülkenin siyasi sistemiyle doğrudan bağlantılıdır. Ülke içinde hükümetin güçlü olması, belirsizliklerin olmaması ve halkın alınan kararlara güven duyması en etkili kriz tedbirlerinden biridir. Ekonomilerdeki belirsizlik ortamı bireylerin davranışlarının da net olmamasına neden olur. Bu durum ise ekonomide daralmalara neden olur. Askeri darbeler, darbe girişimleri, siyasi kargaşa, terör olayları ve siyasi krizler de ekonomik krizlerin en önemli tetikleyicilerindedir. Siyaset organının gerekli müdahaleleri zamanında yapamamasından dolayı güvensizlik ortamının giderek artması, siyaset sisteminde kilitlenmelerin yaşanmasına ve beraberinde ekonomik krizlere sebep olacaktır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 101).

3. KRİZLERİN EKONOMİ POLİTİĞİNİ ANLAMAK

Dünya tarihi birçok krize şahitlik etmiştir. Bu krizler üç döneme ayrılacak olursa, sanayi devriminden önce meydana gelen ticari ve tarım krizleri, sanayi devriminde gerçekleşen ekonomik dengesizlikler ve sanayi devrimi sonrası küresel bağlamda gerçekleşen krizlerdir. Tarımsal krizlerin olduğu dönem, üretim ve tüketim dengesinin korunamaması, savaşlar ve savaşlardan doğan iklim bozuklukları, salgın hastalıklar gibi önemli sebepler yüzünden oluşmuştur. İkinci dönem ise sanayi devriminde ortaya çıkan buhranlardır. Bu buhranlar endüstriyel üretimin artması ile başlamıştır. Her ne kadar devrimin ilk yılları işsizlik oranlarının azalmasını sağlamış olsa da üretim fazlasının görüldüğü bölgeler olmuş ve ülkeler arası dengesiz üretim dağılımları olmuştur. Bu durum ekonomik dengeyi sarsmış ve üretim fazlası olan ülkeler ve üretim yetersizliği olan ülkeler arasında hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerin gerilemesine sebep olmuştur. Sanayi Devrimi sonrası dünya ekonomisinin dengesi sağlanmaya çalışılmış fakat Birinci Dünya Savaşı ile bu denge tekrar sarsılmıştır (Küçükcalay, 2011: 322).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkede ortaya çıkan ekonomik dengesizlikler küresel siyasi ilişkileri de önemli derecede etkilemiştir. Özellikle ittifak devletlerinin yenilgisi bu ülkelere daha çok zarar vermiştir. Bu ülkeler arasında bulunan Türkiye, yeni dünya düzenine uyum sağlayabilmek için hem ekonomik hem siyasal bağlamda radikal kararlar almıştır. Dünya genelinde neredeyse tüm ülkelere etki eden krizlerin, Türkiye'ye etkisinin incelenmesi ve bu doğrultuda ekonomi ve siyaset arasındaki bağın ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından günümüze kadar gelen krizlerin ayrı başlıklar altında incelenmesinde fayda vardır.

3.1. Ekonomik Konjonktür ve Siyasal Bağlamda 1929 Krizi

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler maddi güçlerini, ekonomilerini toparlamak için harcarken bu sırada dünya üzerinde bir arz fazlası meydana gelmiştir ve uluslararası fiyatlarda azalmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum dünya da birçok firmanın üretimi durdurmasına dolayısıyla işsizliğin artmasına neden olmuştur. İşsizliğin artması ülke içinde politik krizlerin de oluşmasına da sebep olmuştur. Savaşa katılmayan Amerika savaştağı ülkelerin ihtiyaçlarını ihraç ettiği için bir ekonomik balona sahip olmuştur. Bu durum Amerika'daki kredileri kolaylaştırmış ve her

kesimden insanın kredi çekerek hisse senedi almasına olanak sağlamıştır. Ancak bu işlemlerin yoğunluğu ve artışını taşıyamayan Amerika ekonomisinde 24 Ekim 1929 yılında borsa çökmüştür. Bu durum karşısında insanlar panikleyerek aldıkları hisse senetlerini elden çıkarmak için satışa çıkarması ile durum daha da çözülemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Krizin ilerlemesindeki düşüncelerden bir diğeri ise yanlış kriz yönetimi yapılmış olmasıdır. Sermaye bağlantıları ve ticaret yoluyla kriz; başta ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya ekonomileri olmak üzere küresel boyutlara yayılmıştır (Buluş ve Kabaklı, 2010: 3-5). Bu durum esas olarak Avrupa'nın sanayisini etkilese de Türkiye açısından da önemli etkileri olmuştur.

1929 buhranının etkileri 1934 yılına kadar devam etmiştir (Dallin, 1981: 17-23). Krizin etkilerinden kurtulmak için Bretton Woods Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ekonomilerin kalkınabilmesi için IMF, IBRG, GATT kurulmuştur. Bu anlaşmanın temelinde dolar (\$), altına endeksli; diğer ülke paraları ise dolara endeksli olmuştur. Ancak sistem düşünüldüğü gibi işlememiş ve ülkeler ellerinde bulundurdukları dolarları Amerika'ya verip altın istemişlerdir. Bunun sonucunda altın rezervleri azalmaya başlayan Amerika bu sistemi bırakmış ve altın standardı uygulaması tamamen son bulmuştur (Işık ve Duman, 2002: 75). Anlaşmanın temelindeki para sistemi çökmüş olsa da IMF, IBRG, GATT gibi kurumlar uygulamalarına devam ettirmiştir. Bu kuruluşlar kriz sonrasında ticaretin önündeki engellerin kalkması ve ekonomilerin yeniden toparlanabilmesi için faaliyetler gerçekleştirmiştir.

Buhranın ekonomik etkilerinin yanı sıra siyasal alanda da ekonomiye bağlantılı olarak değişkenlikler gözlemlenmiştir. Türkiye Birinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik ve politik düzenlemelerde zayıf bir devlet olduğunu ortaya koymuş ve dış borçlanma dönemine devam etmiştir. Bu süreçte özellikle dış borçların verdiği huzursuzluk iç siyasete yansımış ve ekonomik dengesizliğin yansıttığı işsizlik, işçi sendikalarının üye kaybetmesine sebep olmuştur. Ekonomik gücünün zayıflaması ise ülkenin refah seviyesini düşürmüştür. Bu durum Türkiye çerçevesinde kamusal düşünceleri beraberinde getirmiştir. Diğer ülkelerle Türkiye arasında yaşanan siyasi krizler ihracat ve ithalatın artmasına engel olmuş ve ülkeyi çıkmaza sokmuştur (Armanoğlu, 2018: 17).

Dönemin istikrarsız siyasetinin giderilmesi için devlet müdahaleciliği daha sıkı uygulanmaya başlanmış ve bu durum siyasi liberalizmin etkisinin azalmasına sebep olmuştur (Yeşil, 1988: 19-22). Özel işletmeler üzerinde devlet elinin olması, girişimciliğin azalmasına sebep olmuş dolayısıyla yeni fikirlerin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bu durum devlet eli ile ilerletilen özel sektörler, devlet desteğinin verilmesi gerekliliğini oluşturmuştur. Siyasal bağlamda verilen bazı destek vaatlerinin gerçekleştirilememesi, siyasal katılımı güvensizlik ortamı oluşturarak fikir ayrılıkları ortaya koymuştur.

Özellikle Atatürk Dönemi'ni içeren bu süreç gerçeklik, bağımsızlık, barışçılık, batıcılık gibi daimî olarak devam edilmesi gerek ideolojilerin ilerleme kaydetmesini engellemiştir (Karal, 1988: 27). Bu tür ilkelerin Türkiye'ye geçirmesi entelektüel kesimin de ortaya çıkmasını ertelemiştir.

Türkiye'de 30 Haziran 1930 tarihinde merkez bankası kurulmuştur. Ancak buhranın etkileri Türk parasının önemli derecede değer kaybetmesine neden olmuştur. Türk parasının değer kaybetmesinde buhranın olumsuz etkilerine ek olarak; ödemeler bilançosu açıklarının iki kat artması, olumsuz çevre şartlarından kaynaklı ihraç mallarının üretiminin düşmesi, Osmanlı'dan kalan borçların kliring² ve takas sistemi ile ödenmeye başlanması, bu dönemde ithal ikameci sanayileşmeye geçilmesi gibi durumlar da sayılabilir. Ayrıca bu süreçte reel para arzında meydana gelen düşüşler ve mevsimsel olumsuzluklar, buhranın ekonomik etkilerinin Türkiye üzerinde daha derinden hissedilmesine neden olmuştur (Parasız, 2004: 34). Dolayısıyla bu buhran ekonomik ve siyasal alanda Türkiye üzerinde olumsuz etkiler bırakmış, Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişkilerinde tahmin edilen ilerleme kaydedilememiştir. Bu ülkeler arası siyasi dengesizlik II. Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır.

3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası 1946 Krizi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünyada olduğu gibi tarıma dayalı Türkiye ekonomisinde ve siyasetinde de önemli ölçülerde gerileme yaşanmıştır. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmeye başlamasıyla, İngiltere ve Fransa Almanya'ya karşı savaş açmış ve siyasi istikrarsızlık dünya genelinde gözle görünür hale gelmiştir. Bu savaşta Türkiye tarafsız kalmaya çalışmış dolayısıyla savaşa katılan devletlerin hammadde ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Fakat bu durum Türkiye'nin siyasi bağlamda yalnızlaşmasına sebep olmuş ve savaşın sonuna doğru fiili olarak savaşa katılmasa da anlaşmalarla taraf seçmek zorunda kalmıştır (Ortaylı, 2011: 137-148). Bu olumsuz etkinin en önemli nedenlerinden biri tarım sektöründe bulunan işgücünün savaş nedeni ile kaybedilmesidir. Savaşın etkisiyle kırılanlaşan Türkiye ekonomisinde enflasyonun yüksek olması ve ekonominin çökmeye başlaması

² İki ülke arasında yapılacak olan alışverişin ürünler ile değiş-tokuşu anlamına gelen terimdir.

devleti önemli tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirlerden biri de 3780 numaralı Milli Koruma Kanunu (1940)³dur. Kanuna göre bazı dikkat çekici maddeler;

- ✓ Fabrikaların üretimlerinin devlet tarafından satın alınarak stoklanması,
- ✓ Belirlenecek stratejik öneme sahip üretim yapan fabrikaların, üretimlerine el konulması ve devlet tarafından üretime devam ettirilmesi,
- ✓ Ürün satış fiyatlarının devlet tarafından belirlenmesidir.

Türkiye’de ilk devalüasyon 7 Eylül 1946 tarihinde 1 \$, 2,80 Türk Lirasına ulaşmasıyla gerçekleşmiştir. Devalüasyon yapılmasındaki amaç o dönemde savaştan çıkan ülkelerin, Türkiye’de üretimi sağlanan tarım ürünlerine olan taleplerinin artacağı düşüncesidir. Yapılan devalüasyon sonucunda ithalata ilişkin getirilmiş olan kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ancak devalüasyon sonunca maliyet enflasyonu oluşmuş ve yapılacak olan yeni sanayi yatırımları ertelenmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden ihracat seviyesi düşerken ithalata olan talep artmıştır. Tüm bunların sonucunda da ithalat rakamları ihracat rakamlarının çok üzerine çıkmıştır (Tuna, 2007: 102).

İthalat ve ihracat dengesizliği 1946 krizinin Türkiye’yi etkilemesine sebep olmuştur. Bu durum küresel bağlamda Türkiye’nin İngiliz-Sovyet yanlısı olmasını da etkilemiştir. Sovyet tehdidine maruz kalan Türkiye, Almanya’ya krom sevkiyatını durdurmuştur. Fakat Türkiye her ne kadar Alman karşıtı politikalar uygulayıp, İngiliz-Sovyet yanlısı görünmeye çalışsa da İran’a uygulanan politikalar Türkiye’ye bir tehdit niteliğinde olmuştur. Bu durum dış siyaseti istikrarsızlığa sürmüştü ve dışardan gelen baskılar nedeniyle ülke içinde önemli derecede siyasi istikrarsızlık yaşanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Menemencioğlu istifa etmiştir (Koçak, 1986: 270-275). Aynı zamanda İngiltere ve Sovyetler Birliği istekleri doğrultusunda Türkiye içinde İrkçılık-Turancılık Hareketlenmelerin’de bulunan birtakım akademisyenler tutuklanmıştır. Ülke dış güçlerin tehditleri doğrultusunda iç siyasete yön vermeye çalışmıştır. Siyasi bakımdan dengesizliklerin yaşanmasına engel olunamamıştır. Dolayısıyla hem ekonomik hem de siyasi bağlamda 1946 Krizinin etkileri Türkiye ekseninde net bir şekilde görülmüştür.

3.3. 1958 Krizinin Ekonomi Politikası

II. Dünya Savaşı sonrasında, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü yönünü batıya çevirmiş ve batı yanlısı politika izlemişlerdir. 1950 seçimleri sonucunda iktidara gelen Demokrat Parti, Celal Bayar’ın cumhurbaşkanlığı ve Adnan Menderes’in başbakanlığı ile 1960 yılına kadar yönetilmiştir. Türkiye Orta Doğu’ya karşı batılı ülkelerin bakış açısını benimsemiştir (Danış, 2018: 97-99). 1950 yılından önce ülkede başlayan huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlık devam ederken 1950 yılında Demokrat Parti ile uygulamaya giren serbestleşme politikası, 1958 yılındaki krizi de beraberinde getirmiştir. Özellikle 1930 ve 1946 yılları arasında uygulanan devletçi politika 1950’den sonra liberal demokratik sisteme bürünmüştür. Devletçi sistemden en büyük farkı özel girişimciler için yatırım yapılarak eksikliklerin tamamlanması olmuştur. Demokrat Parti yönetiminin mevcut olduğu bu dönem Türk parasının değerinin en çok düştüğü dönemlerden birisi olmuştur.

Bu dönemde Türkiye’de ithalat dış borçlanma ile gerçekleştirilmekteydi. Ancak eski borçların ödenmemesi sonucunda ülke dış borçlanma yapamadığı için ithalata dayalı ihracat sistemi çökmüş ve ekonomi ağır bir darbe almıştır. Birçok firma üretimini azaltmış ve çoğu da kapanmak zorunda kalmıştır. Firmaların kapanmasıyla birlikte ülkede işsizlik sorunu başlamıştır. 1958 yılında IMF ile yeni bir anlaşma imzalanırsa da devalüasyon yapılmak zorunda kalmıştır. Devalüasyon sonucunda 1 \$, 9,02 Türk Lirasına ulaşmıştır (Çelebi, 2001: 60).

Demokrat Parti’nin bu dönemde uyguladığı politika bir krizle sonuçlanarak ülke konumunu uluslararası siyasette geri plana atmıştır. Devletçi sistem yerine liberal sistem uygulayarak ülke ekonomisini kalkındırma amacı güdülmüş fakat hem siyasi hem de ekonomik kaosa sebep olunmuştur. Özellikle batılı kapitalist sistemin ülke içine getirilmesi düşünülmüş fakat başarılı olunamamıştır. Kriz sonucu Türkiye borçlarını ödeyememiş, ilaç ve hammadde gereksinimlerini karşılayamamıştır (Tonak ve Schick, 2014: 57). Bu durum siyasi katılımı da etkisini göstermiştir. Siyasi ve ekonomik buhrana giren Türkiye, 1960 yılında askeri darbeye uğramış ve ordu yönetime el koymuştur.

3.4. 1973-1974 Petrol Krizi

1960 yılında Türkiye yönetimine el koyan askeri güç, ülkeye 1961 Anayasası ile Vesayet getirmiştir. Demokratik bağlamda ilerleme kaydedilmesi düşünülürken, askeri darbe uygulanarak demokratik sürecin gerilemesine sebep olunmuştur. Fakat anayasa değişikliği ile modernleşme süreci de başlamıştır. Ekonomik bağlamda düşüşlerin yaşandığı bu dönemde planlı kalkınma oluşturulmaya çalışılmıştır. 1963 ve 1967 yılları arasında Birinci Beş Yıllık

³ Kanun 19/2/1940 tarihli ve 2/12877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle uygulanmaya başlanmış ve Kanununun 3. maddesine göre 16/9/1960 tarihli ve 5/322 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla uygulanmasına son verilmiştir.

Kalkınma Planı oluşturulmuştur. *Kolay ikame* olarak da anılan bu planla daha önceden ithal edilen düşük bütçeli tüketim mallarının, yurt içinde üretilmesi amaçlanmıştır. Bu ürünlerin teknolojik bağlamda da düşük maliyetle üretilmesi ve tarımın endüstrileşmesi hedeflenmiştir. Ekonomik büyüme hedefi %7 olarak belirlenmiş ve bu hedefe ulaşılmıştır (Karpas, 1970: 80-83). 1964 yılına kadar DYP ve CHP koalisyon hükümeti yönetimi sürdürmüştür. Fakat 1964 yılında İsmet İnönü'nün bütçe tasarısı güvenoyu alamamış ve İnönü istifa etmiştir. 1965 erken seçimleri ile başbakanlığa gelen Süleyman Demirel, Sovyetler Birliği'nden kredi desteği alarak ekonominin güçlenmesine katkı sağlamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1968 yılında başlayıp 1972 yılında sona ermiştir. Fakat 1970 yılında artan devalüasyon oranı ekonomik ve siyasi bağlamda istikrarsızlık doğurmuştur (Lovatt, 2001: 116).

Ülke içi siyasetin alt yapısındaki bu bozukluk, 12 Mart 1971 darbesini de beraberinde getirmiştir. Ülkede yaşanan sağ-sol kavgası olağanüstü bir süreç oluşturmuş ve 1973 yılına kadar bu süreç devam etmiştir. 14 Ekim 1973 tarihinde genel seçim yapılarak CHP, MSP ve AP koalisyon hükümeti kurulmuş fakat gelen hükümetler başarılı olamamıştır.

Türkiye içi gelişmeler bu yönde devam ederken Dünya genelinde Arap- İsrail Savaşları çıkmıştır. Kıbrıs'ta bulunan Faşist Yunan iktidarı Türklere soykırım düzenlemiş ve başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer ülkelerde Türkiye'ye ambargo uygulamaya başlamıştır. Arap ülkeleri ve İsrail arasında geçen savaş ise petrolün 2,5 dolardan 11,6 dolara yükselmesine sebep olmuş, siyasi istikrarsızlığın artmasına ve ekonomik refahın azalmasına yol açmıştır. Türkiye'nin petrole sübvansiyon vermesi ülke içinde petrol tüketiminin artmasıyla sonuçlanmıştır (Kaloudis, 1999: 5-7).

Bu dönemdeki olaylara ek olarak, Kıbrıs'taki Türk'lere yapılan olumsuz baskılar, Kıbrıs Barış Harekâtı ile sonuçlanmıştır. ABD'nin ve birçok yabancı devletin Kıbrıs'ta yaşananlar nedeniyle Türkiye'ye uyguladıkları ambargolar ekonominin daha da zayıflamasına neden olmuştur. Genel olarak krizin en önemli ekonomik sonuçları arasında; dış ticaret açığının artması, döviz arzının karşılanamaması, yüksek faizli borçlanarak döviz açığını kapatmaya çalışması ve bunun sonucunda da dış borçlanmaların faiz yükü artmış olması sayılabilir. Bu krizden etkilenen Türkiye, ekonomik kalkınma sürecini başlatmadan Bankerler Krizi ile karşılaşmıştır.

3.5. 1982 Bankerler Krizi

Türkiye 1980 yılında içinde bulunduğu krizden kurtulabilmek için 24 Ocak'ta IMF ile antlaşma yapmıştır. Bu antlaşma ile kısa dönemde enflasyonun kontrol altına alınması, ödemeler dengesinin tekrar sağlanması, bütçe açıklarının giderilmesi, uzun dönemde dış ticarete serbestleşme politikasının uygulanması, döviz kuru rejiminde esneklik uygulanması, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gibi birçok ekonomik reform yapılmıştır. Kredi ve mevduat faiz oranlarını serbestleştiren Türkiye, bankacılık sisteminin sarsıntıya uğramasına sebep olmuştur. Yüksek faizle birlikte mevduat sertifikaları üretimini artırmış ve geri ödenmeyen kredi masrafları ortaya çıkmıştır. Bu durum 1982 yılında Bankerler Krizini getirmiştir (Kahraman Akdoğu, 2012: 194).

1980 kararlarından sonra Bankerler, kredi faizlerinin aşırı artmasıyla birlikte işletme kredisi ihtiyacı olan birimleri, bankalardan daha yüksek faiz uygulayarak, tasarrufları çekmeyi başarmışlardır. Bu dönemde mevduatlarda ve kredilerde kısıtlama olmaması Bankerlere bu alanda boşluk yaratmış ve Bankerleri tercih edenlerin paraları karşılığında yüksek faiz uygulayarak bu kişilerin tasarruflarını arttırmışlardır. Böylece bankalara olan talep düşmüştür. Kazançlarını katlayan Bankerler, sektöre olan özentiye arttırmış ve yeni Bankerlerin piyasaya girmesiyle birlikte kriz kaçınılmaz olmuştur (Aktaş, 2013: 189). Bu kriz sonucu siyasi belirsizlikler ortaya çıkmış, yapısal reformlarda yavaşlamalar yaşanmış özellikle bankalara ilişkin problemlerin giderilmesi için uğraşmıştır. Fakat ülke içinde yaşanan siyasi istikrarsızlık ekonominin iyileşmesine engel olmuştur. Gelir dağılımında ortaya çıkan dengesizlik toplumun ciddi bir kesiminin refahını düşürmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2001: 180-187).

Nakit akışının devamlılığının sağlanması Bankerlik için en önemli unsurdur. Bir süre devam eden bu uygulama 1981 yılında çıkarılan yasanın mevduat satışı için belge koşulu getirmesiyle birlikte son bulmuştur. Yasa ile birçok Banker nakit akışı sağlanamadığı için batmış ve para iadesi yapamamıştır. Yaşanan krizin hemen ardından Merkez Bankası mevduat sisteminde yaşanan sorunun çözülmesi için politika uygulamıştır. Krizin maliyetlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisindeki payının %2,5 olduğu bilinmektedir. Finansal piyasaların değişiminden dolayı geri ödemelerde güçlük çeken Bankerler için Bankerler Kararnamesi (4 Ocak 1982) yayınlanmış ve bu Kararnameye göre; Bankerlerin SPK'dan borsa bankerliği belgesi alma şartı uygulanmıştır (Coşkun, 2012: 67-69).

1979 ve 1983 yıllarında uygulanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, krizin önüne geçememiştir. Bürokratik engeller artmış ve denetimler azaltılmıştır. Bu durum Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın oluşturulmasını gerekli kılmıştır. 1984 yılında başlaması gereken plan siyasi istikrarsızlık sonucu bir sene gecikme yaşamış ve 1985 yılında başlatılmıştır. Krizin ortaya çıkardığı zararın kapatılması için ihracata özendirme ve döviz kazandırıcı faaliyetlerde bulunma planları uygulanmaya çalışılmıştır. Bu durum döviz kuru politikasının dış rekabet gücünü

artırmış ve rasyonel bir teşvik sisteminin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. 1988 yılına kadar ithalat ve ihracattaki denge korunmaya çalışılmış ve fiyatlar kontrol altına alınmıştır. Aynı zamanda enerji sorunlarının giderilmesi sağlanmış ve üretim kapasitesinde artış gözlemlenmiştir. 1989 yılına gelindiğinde ise sermaye hareketlenmeleri için uygulanan kısıtlamalar kaldırılmış ve sermaye hareketlenmeleri serbest bırakılmıştır. Bu dönemde reel faizler yükselmeye başlamıştır. Yönetim 1984 ve 1990 yılları arasında dış borcun ödenmesine daha çok yoğunlaşmıştır. Fakat dış borcun ödenmesi iç borçlanmaya başvurularak yapılmıştır. Bu durum faiz oranlarını yükselmesine sebep olmuş ve kısa vadeli sermaye planlamaları hızlanmıştır ve 1990 yılında en üst seviyeye kadar ulaşmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 120-125). Ayrıca dünya genelindeki gelişmeler de Türkiye'yi önemli derecede etkilemiştir. Özellikle Avrupa ve Orta Doğu bölgelerini etkileyen Körfez Krizi gerçekleşmiştir (Ertekin ve Kutlu, 2000: 227-228).

3.6. 1990 Körfez Krizi

Körfez Krizi dünya üzerindeki ekonomilerde yeni bir denge oluşmasına neden olmuştur. Krizin asıl nedeni, Irak savaşı sonrasında büyük ekonomilerinde yanan petrol kuyularının maliyetlerinden dolayı olumsuz etkilenmiş olmasıdır. Türkiye'nin konumundan dolayı krizin etkileri oldukça önemli ölçüde hissedilmiştir. Kriz sonrası Türkiye ekonomisinde (Erdoğan, 2018: 34-35);

- ✓ 1990 yılına ait verilerde tarımsal gelirlerin artması sonucu ekonomik büyüme %9,1 olmuştur.
- ✓ İlerleyen yıllarda ithalat artmış ve yoğun olan iç talep karşılanmıştır.
- ✓ Yapılan mali reformların geçici olması ve hem kamu açıklarının artması hem de bütçe açıklarının iç borçlanmalar ile karşılanması sonucunda enflasyon oranı %50'nin üzerine çıkmıştır.
- ✓ Ortadoğu ülkeleriyle yapılan ticaret önemli ölçüde azalmıştır.
- ✓ Bu dönemde turizm sektörü de olumsuz etkilenmiş ve birçok rezervasyon iptal edilmiştir.
- ✓ Bankalara olan kredi talepleri yüksek faizler nedeni ile düşmüştür.

Krizin oluşmasının en büyük sebeplerinden biri 1980-1988 Irak-İran Savaşı'nda ABD'nin Irak'a destek vermesidir. Bu destekle cesaretlenen Irak devlet başkanı Saddam, Kuveyt meselesini ortaya çıkarmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle oluşan negatif ilişkiler ise Türkiye-ABD ilişkisine de yansımıştır. Kuveyt'in işgalinde Birleşmiş Milletler arabulucu girişimlerde bulunarak, 660 sayılı kararla Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını öngörülmüştür. Irak'ın karara uymaması ile Türkiye-İrak arasında Yumurtalık Boru Hattı, bu karar doğrultusunda kapatılmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Irak karşıtı politikalar yürütmüş ve Saddam'a karşı oluşan koalisyonla destek vermiştir. Türkiye Irak'a karşı uygulanan ambargo kararına katılmıştır. Irak'ın açtığı saldırıları durdurması için ABD ve NATO üs ve tesislerini kullanıma açmıştır. Dolayısıyla Türkiye ve Irak siyasetinde gelişmeler gerilemiş ve petrol kaynaklı sorunlar meydana gelmiştir. Ayrıca bu soruna bağlı olarak Kürt sorunu ve su sorunu da ortaya çıkmıştır. Kriz sonucu batının Türkiye ile iş birliği yapması, krizin etkisini azaltmıştır. Özal'ın uyguladığı aktif politikalar da krizin etkisinin hafifletilmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin en önemli siyasi çıkarı ise silah kullanmadan Irak'a karşı müdahale edebilmesidir (Öztürk, 2010: 4-8). Dolayısıyla Türkiye arkasında beliren güçlerin desteği ile krizin olumsuz etkilerinden ciddi ölçüde kurtulmuştur.

3.7. 1994 Nisan Krizi

1990'lı yıllarda meydana gelen büyük bütçe açıklarını finanse etmek isteyen hükümet bütçe harcamalarını mevcut harcamalar içerisine dağıtmıştır. Mevcut olan harcamaların büyük bir kısmı ücretlerden, iç ve dış borçların faiz ödemelerinden ve transfer ödemelerinden oluşmaktaydı. Ulusal borcun devamlı artışı kısa dönemli borçlanmaları arttırmış ve bu durum da yurt içinde faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Kısa süreli olarak yüksek faiz sonucunda sermaye girişleri artmış olsa da devamlılığı sağlanamamıştır. 1994 yılında yüksek faizli iç borçlanmanın durdurulabilmesi için Merkez Bankası faizleri düşürmüştür. Bunun üzerine Türkiye'nin kredi notu düşmüştür. Kredi notunun düşmesi sermaye çıkışlarına neden olmuş ve süreç Türk lirasının değer kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Kriz ilk etapta kendini ödemeler dengesi krizi olarak göstermiştir (Öniş ve Aysan, 2000: 128-130). Rezervlerde önemli derece azalma görülmüştür.

Rezervlerin azalması ülkede devalüasyon yapılmasını mecbur kılmıştır. Devalüasyondan sonra dalgalı döviz kuruna geçilmiştir. Ancak dış sermaye akımlarının durması, rezervleri daha da azaltmıştır. Cari açık büyümeye devam etmiş, reel ve nominal faizlerde artışlar yaşanmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı ekonomik büyüme negatif seviyelere inmiş ve ekonomi baskı altına girmiştir. Ekonomik birimlerin gelirlerindeki azalmalardan ve artan borçlarından dolayı sistemin daha da çıkmaza girmesinin hemen ardından banka sektöründe kriz meydana gelmiştir. Latin ülkeleri ile benzerlik gösteren Türkiye, 1993 yılına gelindiğinde yüksek enflasyon, dış borçta artış,

işsizlik sorunu, ithalat ve ihracatta yaşanan problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum ekonomik durgunluğa sebep olurken piyasaların gelişmesinin de önüne geçmiştir. Dolayısıyla tasarruf oranları düşmüş ayrıca siyasi istikrarsızlık hat safhaya çıkmıştır (Seyitoğlu ve Yıldız, 2006: 217-218).

Piyasadaki likidite fazlası dövize yönelmiş ve kurlar hızlanmaya başlamıştır. 1994 yılında resmi kur ve serbest kur arasındaki fark %23'ü geçmiş ve 16 Ocak 1994 tarihinde Türk Lirası %14 oranıyla devalüe edilmiştir. Bu devalüasyon 1-7 Mart tarihleri arasında iki devalüasyonla değişiklik yaşamıştır. Türk Lirası Nisan ayına kadar değer kaybı yaşamıştır. Ocak ve Nisan ayları arasında Türk Lirasının dolar karşısındaki değer kaybı nominal olarak %172 oranına kadar çıkmıştır. Bu durum kur-faiz makasını daraltmış, açıkları kapatmak isteyen bankaların da dövize yönelmesi sonucu Merkez Bankası rezervleri hızlı şekilde erimeye başlamıştır. 1 Aralık 1993'te 7 milyar dolardan fazla olan döviz rezervleri 1 Mart 1994'te 3.3 milyar dolara gerilemiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 122).

Bütün bu gelişmelerin sonucunda Nisan 1994 yılında Türkiye'de kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizin çözüme ulaşamamasının en önemli etkeni ülke içinde oluşan siyasi sorunlardır. Devletin siyasi düzeni koalisyon güçlerinin kararsız tavırlarıyla kurulamamıştır. Bu durum ekonomik bağlamda olumsuzluklara sebep olmuş ve döviz kuru rejimi sarsılmıştır (Şakar, 2009: 122). 1994 Krizi sonrasında 5 Nisan kararları alınmıştır. Bu kararlar dönemin başbakanı olan Tansu Çiller'in ekonomik büyüme planı ile oluşturulmuştur.

3.8. 2000-2001 Krizi

1994 Nisan krizi sonrası Türkiye her ne kadar kendini siyasi ve ekonomik bağlamda geliştirmeye çalışsa da krizler sonucu bu durum sürekli olarak kesintiye uğramıştır. 1994 yılında yaşanan kriz 2000-2001 krizinin sebeplerinden birisi olmuştur. Her ne kadar bu süreçte Türkiye, IMF destekli dezenflasyon dönemine girmiş olsa da krizin önüne geçilememiştir. Para, sermaye ve hisse senedi piyasaları zayıflamış ve neredeyse finansal sistem çökmüştür. Özellikle 2000 yılı öncesi Türkiye'nin zayıf siyasi ve ekonomik yapısının düzeltilmesi için üst düzey düzenleme getirilmiştir. Bu düzenlemeler sınırlı faiz oranları, kontrollü döviz işlemleri, sınırlı döviz arbitrajı, sınırlı mülk depolaması gibi maddeler içerse de rekabette düşük yoğunluk, yabancı yatırımın önündeki engeller, yetersiz likidite, kronik enflasyon ve cari açık ödemeler dengesizliği sonucu düzenlemelerin gerçekleşmesini engellemiştir (Temiz ve Gökmen, 2009: 2-5).

2000 yılı Kasım ayında ortaya çıkan kriz ani sermaye çıkışından kaynaklanan likidite krizidir. Ekonomik göstergelerdeki yavaşlama özellikle 2000 yılının ikinci yarısında kendisini göstermiştir. Dış sermaye girişi azalmıştır. Kısa vadeli banka kredilerinin azalması, faiz oranlarının yükselme eğiliminde olması sebebiyle kriz başlamış ve ekonomiyi tehdit etmiştir. Merkez Bankası her ne kadar düşük döviz rezervleri ile krizin önüne geçmeyi hedeflese de başarılı olamamıştır. Ayrıca bankacılık sektörünün kırılğan yapısı ve bağlı kuruluşlara aşırı kredi verilmesi, siyasi istikrarsızlık ortaya çıkarmış bu durum hükümetlerin hızla değişmesine sebep olmuştur (Temiz ve Gökmen, 2009: 2-5).

2000 yılı ve sonrasında Türkiye, cari açığın büyümesine dayalı bir üretim sistemine geçiş yapmıştır. Bu sisteme göre özel kesim, dış finansmanlar ile üretim devamlılığı sağlamaktadır. Dış talebin hareketli olduğu süre boyunca özel kesimin bu şekilde üretim yapması büyümeyi desteklemiştir. Ancak küresel krizle birlikte hem cari açık çok büyük boyutlara ulaşmış hem de Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa'nın da krize dahil olması, dış talebin düşmesine neden olmuştur. Bu etkiler, yeni üretim sistemini duraklatmıştır. 2001 krizinin sonrasında Türkiye, Merkez Bankası'nın yapacağı para politikalarına bağımsızlık verirken aynı zamanda bütçe disiplini sağlayarak beklentilerin tamamen değişmesine neden olmuştur. Böylece enflasyon ve faizler düşüşe geçmiştir (Eğilmez, 2016: 233).

2000-2002 yılları arasında ekonomik istikrar programı hazırlamıştır. Programın üç temel hedefi vardır. Bunlar: kamusal kesimde mali disiplinin sağlanması, sabit kur rejimi kapsamında döviz kurlarını ayarlamak ve özelleşmeyi hızlandıracak teşvikler uygulamaktır. Bu doğrultuda istikrarlı büyümenin sağlanması, enflasyonun bu dönem sonunda tek rakama düşürülmesi, reel faizlerin düşürülmesi ve ekonomik kaynakların dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi için uygulamalara başlanmıştır. Ancak programın hedefleri kısmî olarak başarılı olabilmıştır (Yıldırım, 2001: 26).

Bu dönemde ekonomik istikrar programı kapsamında bankalar üzerinde yapılan düzenlemeler sonucu doğan fırsatlar, bankaların ani kararlarla açıklarını kapatmaya çalışmalarına neden olmuştur. Bu durum bankaların likidite taleplerinin artmasına ve sonuç olarak mevcut tahvil, hisse senedi gibi kıymetli varlıkları fonlamak zorunda kalmışlardır. Büyük kayıplar yaşayan bankaların bir kısmına Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndan yardım yapılacağı bir kısmına ise yapılmayacağı söylentisi üzerine bankalar birbiriyle olan kredi hatlarını iptal etmişler ya da minimum seviyeye indirmişlerdir. Mevcut belirsizlikten dolayı yabancı yatırımcının da sermayesini ülke dışına

taşıması, faiz oranlarında artışlara sebep olmuştur. Böylece yeni bir kriz gündeme gelmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2001: 386-387).

Kısaca, Türkiye 2000 yılı sonunda %27 oranında TÜFE enflasyonu, %4'ten fazla GSYİH cari işlemler açığı, ithalat giderlerinin ve dış borçların artması, yabancı sermaye girişinin azalması ile karşı karşıya gelmiştir. Sonuç olarak yabancı fon yöneticileri plasmanlarını tasfiye etmeye başlamış ve kredileri kesmişlerdir. Böylece devalüasyon bekleyen bankalar açık pozisyonları kapatmak için döviz taleplerini artırmıştır. Bu durum piyasada likidite sorununa yol açmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 130-131).

Siyasi bağlamda 1999 yılında değişen hükümetler 2000 ve 2001 krizlerinde de istikrarsızlık doğurmuş ve siyasi alt yapı sağlanamamıştır. Ülke içi siyasi karmaşa halkı huzursuz etmiş ve fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizler halkın refah düzeyini düşürmüştür.

Sonuç olarak bu kriz dışı açık bir ekonomi üzerinde ortaya çıkmıştır. Döviz kuru çapasına dayanan para politikalarının krize yol açtığını gösteren bir krizdir. Bu krizle birlikte makroekonomik dengesizliklerin mevcut olduğu, denetim ve gözetim mekanizmalarının etkisiz kaldığı, bankacılıkta kırılgan yapının olduğu görülmüştür. Bu gibi sebepler kolayca ekonomik krizlere yol açmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 132).

3.9. 2008 Küresel Mortgage Krizi

2002 yılının Kasım ayında iktidara gelen AKP ilk üç yıl tabanda mevcut olan politik ve ekonomik istikrarsızlığın giderilmesi için uğraşmıştır. 2005 yılına gelindiğinde oluşan bazı ekonomik dengesizlikler küresel krizin Türkiye'yi etkilemesinin önünü açmıştır (Kibritçioğlu, 2011: 12). 2005 ve 2007 yılları arasında ekonomik dengesizlikler gerçekleştiği ve büyüme oranının 6,9 olarak yansıdığı görülmektedir. Aynı zamanda tüketici fiyatları yıllık enflasyon rakamı %39'dan %8,4 'e kadar gerilemiştir. Siyasi bağlamda 22 Temmuz 2007 yılında gerçekleşmiş olan genel seçimler de süreci olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla küresel krizin etkileri 2008 yılının ikinci yarısından itibaren tam olarak hissedilmiştir (Uçan ve Çebe, 2008: 10).

Kriz 2007 yılında başlayarak kısa sürede birçok ülkeye yayılmıştır. 2004 yılında ABD'de konut fiyatlarının ve fiyat bekleme oranlarının yükseldiği, bu tarihten önce ise faiz oranlarının düştüğü bir ortam mevcuttu. Böyle bir ortamda verilen düşük peşinatlı, değişken faiz oranlarına sahip ve yüksek kaldıraç oranlı krediler krizin başlama nedeni olarak görülmektedir. 2004 yılından sonra faizlerin artması ve konut fiyatlarının düşüşe geçmesiyle kredi kullanan birçok kişi yüksek kaldıraç uygulanan kredileri geri ödeyememiştir. İpotekli birçok konuta el konulmasına rağmen alınan kredilerin geri ödemesi yetersiz olmuştur. Krizi oluşturan temel neden konut kredilerinin geri ödenememesidir. Emlak piyasasındaki bu kriz önce bankacılık sektörünü daha sonra da hisse senedi bekleme oranlarını olumsuz yönde etkileyerek borsa endekslerinin hızla düşmesine neden olmuştur. Kriz sürecinde emlak ve finans sektöründeki olumsuz etkiler, kredi arzının da daralmasıyla birlikte yatırımların ve tüketimin azalmasıyla sonuçlanmıştır. Krizin en önemli sonuçlarından biri ise belli bir dönem boyunca resesyonist açık yaşanmış olmasıdır.

Krizin etkilerinin Avrupa Birliği'nde de hissedilmesinin ardından Türkiye'nin ihracatında önemli düşüşler görülmüştür. Türkiye'de 2007 yılından sonra tarım, sanayi ve hizmet sektöründe görülen reel düşüşler, Gayri Safi Yurtiçi Hasılda da düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde talep yetersizliğinden kaynaklı olarak ekonomik birimlerde çıktı miktarında düşüşler görülmüştür. 2007 yılının sonunda kapanan iş yeri sayısı %9,4 ve işsizlik oranı %9,2 olarak tespit edilmiştir. 2008 yılının Ağustos ayında ise iş yeri kapanma oranı %64 ve işsizlik oranı %9,8 olarak tespit edilmiştir. 2008 krizi döneminde yapılan güven endekslerine göre ekonomik birimlerin panik içerisinde oldukları görülmüştür. Kriz ortamının yarattığı belirsizlik yatırımlarında olumsuz etkilemiş ve ekonomik anlamda daralma yaşanmıştır. Ekonomik canlanmanın sağlanabilmesi için para ve maliye araçları kullanılmıştır (Kesebir, 2018: 535-537).

3.10. 2018-2021 Döviz ve Borç Krizleri

Krizin etkileri, 2018 yılında Türk Lirasının büyük ölçüde değer kaybının yaşanmasıyla hissedilmeye başlanmıştır. Dış borç ödemelerinde yaşanan aksaklıklar ve ekonomik daralma sonucunda enflasyon oranının iki haneye çıkması ve işsizliğin de artış göstermesiyle birlikte stagflasyon oluşmuştur. Bu yıldan itibaren başlayan döviz ve borç krizinin en büyük etkisi, Merkez Bankası'nın rezervleri üzerinde olmuştur. Merkez Bankası'ndan elde edilen verilerde 2018'in başında 1 \$ 3,78 Türk Lirası iken 2020 Kasım ayında bu kur 1\$ 8,5 Türk Lirasına ulaşmıştır. Ayrıca döviz rezervleri incelendiğinde 2018 yılının başında 77,9 iken 2020 Ocak ayında bu rezervlerin 33,9 seviyelerine düştüğü gözlenmiştir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2021). Bu dönemde ulusal paranın değer kaybetmesine neden olan unsurlar arasında şu etkiler de mevcuttur (Türkiye Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği, 2021).

- ✓ Suriye'den savaş nedeniyle ülkemize gelen mültecilerin ekonomiye olan yükleri,
- ✓ S-400 krizi,
- ✓ Merkez Bankası'nın uyguladığı faiz oranlarının dış yatırımcıların beklentisini karşılamaması sonucu sermaye girişinin düşmesi,
- ✓ Yunanistan ile yaşanan politik sorunlar,
- ✓ Ekonomide Covid-19 Pandemisinin olumsuz etkileri,
- ✓ Merkez Bankası'nın rezervlerindeki azalmalar.

Kamu ve dış borcun kapatılması için maliye ve para politikası araçlarını kullanılmıştır. Fakat ulusal ve uluslararası siyasi gelişmeler, enflasyon ve işsizlik göstergelerindeki artış, döviz kuru oynaklığı, artan altyapı harcamaları, kamu ve özel sektör bütçe açığının yüksek olması gibi etkenler ülke çapında hem siyasi hem ekonomik sarsılmalara yol açmıştır (Aktaş ve Doğan, 2019: 368-369).

En güncel ekonomik kriz olarak bilinen 2018-2021 krizinde Suriye mültecilerinin ve Brexit referandumunun da önemli payı vardır. Bu iki alanda Türkiye-Avrupa uyumlaştırma programında anlaşmazlık yaşanmıştır. Ülke içi yabancı düşmanlığı ve şüphecilik arttığı gibi bu durum uluslararası alana da taşınmıştır. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin Türkiye üzerindeki dönüştürücü gücü azalmıştır.

3.11. Krizler Üzerine Değerlendirme

Çalışma kapsamında ekonomik krizlerin ve bu krizlerin siyasi bağlamda etkilerinin analiz edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında etkilerin daha iyi anlaşılabilmesi adına krizlerin etkilerinin genel analizi yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1929 Krizi incelenmiştir:

- ✓ Literatürde Dünya Ekonomik Buhranı olarak geçen bu kriz, Birinci Dünya Savaşı Sonrası arz fazlasının sebep olduğu ve Amerika New York Menkul Kıymetler Borsasında mevcut olan Wall Street hisse senetlerinin fiyatlarının ani düştüğü bir krizdir. Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu dünyanın diğer ülkelerine kısa sürede yayılmıştır. Dönemin süper gücü haline gelen Amerika, diğer ülkelere kredi vermiş ve verdiği kredileri altın indeksli istemesi Almanya, İngiltere gibi birçok büyük ülkenin borçlarını ödeyememesine sebep oldu. Bu durum borsanın çökmesiyle sonuçlandı. Refah seviyelerde alınan hisselerin değeri gittikçe azaldı ve merkez bankasının çökmesiyle birçok bankada çökmüş bulundu. Bu durum halkı sosyal ve siyasal açıdan bunalıma sürükledi. Özellikle Amerika ile antlaşma içinde olan ülkelerin borcunun ödeyememesi ve Türkiye'nin de bu ülkeler içinde yer alması Amerika ile siyasi ilişkileri kötüye sürükledi. O dönemde Türkiye'nin dış ticareti tarım ürünleri ve hammadde ihracatına bağlı olduğu için uluslararası arenada politik anlaşmazlıklar ekonomik boyutu etkilemiş ve tarımsal ürünlere biçilen düşük fiyatlar dış ticaret haznesini daraltmıştır. Buna bağlı olarak çiftçilerin borçlarını ödeyememelerine bağlı olarak üretimlerinde azalma görüldü ve işsizlik arttı. Krizden kurtulabilmek için tüm ülkelerle kliring ve takas antlaşmalarına girilse de en net cevap alabildiği ülke Sovyetler Birliği olmuştur. Kriz sonrası devletçilik politikasına geçerek ekonomik buhrandan kurtulmaya çalışmıştır.

1946 krizinde ise;

- ✓ 1929 buhranında Türkiye için önemi belirtilen tarım, İkinci Dünya Savaşı ile işçi kaybetmiştir. Genç nüfusun savaşa katılması, üretimin düşmesine sebep olmuştur. Özellikle askeri alanda gönderilen tarımsal yardımlar, bu ürünlerdeki fiyatların artmasına sebep olmuştur. Türkiye'de ilk devalüasyon bu krizde görülmüştür. Politik açıdan Sovyet tehdidi Almanya ile ilişkilerin gerilemesine sebep olmuş ve Almanya ile hammadde ithalat ve ihracatında dengesizlik görülmüştür. Yine politik açıdan Irkçılık ve Turancılık hareketlenmemeleri toplumda kaosa sebep olmuştur. Bu krizle tarım ürünlerindeki üretimin düşmesi, büyüme hızının yavaşlamasına yol açmış ve enflasyonu artırmıştır.

1958 kriz yılına gelindiğinde;

- ✓ Dış borçların ödenmesi gittikçe zorlaşmış, Türk parası değer kaybetmiş, uygulanan serbestleşme politikası krize yol açmıştır. Bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları yükselmiş ve enflasyon artmıştır. Siyasal bağlamda Türkiye'nin Sovyet tehdidi yüzünden ABD ile antlaşmalarını askıya alması ABD'nin Türkiye'ye yardımını azaltmış ve siyasi ve ekonomik açıdan kriz meydana gelmiştir. Bu krizden kurtulabilmek için istikrar kararları alınmıştır.

1973-1974 krizi değerlendirmeye alındığında;

- ✓ Orta Doğu'da İsrail'in doğuşunda günümüze kadar gelen Arap-İsrail savaşları 1974 yılında petrol krizi gerçekleşmesine sebep olmuştur. Batının İsrail'e destek vermesi sonucu Arapların elinde sadece petrolün silah olarak kalması büyük bir krizi beraberinde getirmiştir. Arap Devletleri, Batının İsrail'e verdiği desteği kısmak veya bu desteği kendilerine çevirebilmesi için gelişmiş devletlere göre büyük öneme sahip olan petrolü silah olarak kullanmışlardır. Siyasi bağlamda İsrail'in desteğinin azalması için petrolün fiyatı artırılmış bu fiyattan sadece Batı devletleri değil Orta Doğu ülkesi olan Türkiye'de önemli derecede etkilenmiştir. Devalüasyon artması ülke içi refahın düşmesine sebep olmuş ve Arap ülkeleri ile siyasi iletişim zayıflamıştır. Türkiye içinde yaşanan ekonomik kriz ülke içi toplumun siyasi ayrışmalar yaşamasına sebep vermiş ve sağ-sol kavgaları başlamıştır.

1982 Bankerler krizi;

- ✓ 1974'te yaşanan ambargo krizi kalktıktan sonra, popülarizmin etkisi Türkiye'de net bir şekilde görülmüştür. ABD'den alınan krediler politik seçimlerde kullanılan kampanyalar için uygulanmış, Saddam olayı sonucu petrol fiyatlarının artmış, resesyonist dönem başlamış ve bankacılık sistemi sarsıntıya uğramıştır. Bu krizin son bulması için ABD'nin tüm ülkelere dayattığı neo-liberal sistem Türkiye siyasetinde de etkisini göstermiştir.

1990 krizinde;

- ✓ Yabancı yatırımların düşmesi, iflasların artması, bankaların yavaş yavaş batması, ekonomik refahın halkı isyana sürüklemesi, siyasi istikrarsızlığın koalisyonlara bağlı olarak artması 1990 krizine yol açmıştır. Ekonomik olarak giderek düşüş gösteren Türkiye ekonomik krizin yanı sıra Körfez Krizi ile siyasal açıdan da krizle karşı karşıya gelmiştir.

1994 yılına gelindiğinde;

- ✓ Popülist politikaların ve başarısız ekonomik planlamaların yol açtığı krizdir. Uluslararası alanda kredi düşüşleri, Türkiye'nin diğer ülkeler ile anlaşmalarını olumsuz etkiledi. Türk lirasının değer kaybetmesi, devalüasyona neden olmuş buna bağlı olarak vergilerin artmasına sebep olmuş bu durum halkın ekonomik refahını düşürmüştür. Halkın huzursuzluğu siyasal protestoların artmasına sebep olmuştur.

2000 sonrası sürece bakıldığında;

- ✓ Bülent Ecevit ve Ahmet Necdet Sezer arasında geçen siyasi uyumsuzluk ekonomik krizin 2001 yılında ani şekilde yükselmesini etkileyen en önemli sebepler arasında yer almaktadır. Merkez Bankasının kamu açıklarını kapatması ve batmış bankaların sorumluluklarının devlete yüklemesi ve aynı zamanda siyasi anlaşmazlıklar yüzünden net bir reformun oluşturulamaması 2001 krizine ön ayak olmuştur. Likidite krizi, faizlerin hızla artması, Merkez Bankası'nın hızla yükselmesi, yabancı sermayelerin azalması ve koalisyon hükümetinin siyasi anlaşmazlıklarının devletin ekonomisine yansması kriz doğurmuş ve Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara gelene kadar kriz devam etmiştir.

2008 küresel krizinde;

- ✓ Dünya ekonomisinin sarsılmasıyla başlayan kriz, Amerika'da faizin artması, düşük gelirli kesimlere yüksek faizler verilmesi Supreme Mortgage kredilerinin geri dönüşlerinde oluşan problemler, tahvil kredilerinin değer kaybetmesine yol açmıştır. Dünyanın büyük yatırımcılarının iflas etmiştir. Gelişmiş ülkeler bu krizin çözümü için merkez bankaları ile birlikte likidite sorununu çözmek istemiş fakat büyük oranda etkilenmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ise krizin etkilerini daha az hissetmiştir.

2018-2021 krizi;

- ✓ 2010 sonrası Arap ülkelerinde meydana gelen ayaklanma dünyayı etkilene küresel göçlere neden olmuştur. Türkiye'nin stratejik konumu göç eden ülkelere yakın olduğu için bu göçlerden en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Bu durum hem siyasi hem de ekonomik olarak Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra ABD-Rusya-Türkiye arasında s-400 krizi meydana gelmiş ve ülkenin politik sorunları artmıştır.

4. SONUÇ YERİNE

Birinci Dünya Savaşı ile dünya genelinde birçok kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizlerden Latin Amerika, Güney Doğu Asya ülkeleri, Afrika ülkelerinin etkilendiği görülmüştür. Türkiye de etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Fakat diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye bu krizleri daha zor çözüme ulaştırabilmiştir. Bunun sebebi siyasi istikrarsızlığın ülkede uzun yıllar süregelmesidir. Özellikle ekonomik bağlamda faiz oranlarının yükseltilmesi ve döviz taleplerine karşılık verilme girişimleri ülkeyi büyük ekonomik sıkıntılara itmiştir. Aynı zamanda döviz kuru cinsinden dış borçlanma yapan Türkiye bu dönemde ekonomisini daha da gerilere sürüklemiştir.

İncelenen krizler sonucu ortaya çıkan sebeplerin başında bazı ülkelerin paralarının reel değer kazanması, buna bağlı olarak Türk Lirasının düşüşe uğraması, kısa vadeli dış borçların artması ve cari işlemlerdeki dengenin bozulması gösterilebilir. Bu durum sonucunda döviz kurunda sarsıntı yaşanmış ve talep artmıştır. Devalüasyon beklentisinin artmasına sebep olan bu durum, dış borçların artmasıyla sonuçlanmıştır. Buna bağlı olarak ihracatta rekabet gücü azalmış ve döviz kuru üzerinde uygulanmak istenen politika istikrara ulaşamamıştır.

Sonuç olarak krizlerin etkileri, nedenleri ve sonuçları incelendiğinde çalışmanın başında da belirtildiği gibi ekonomi ve siyaset ayrılmaz bir bütündür. Bu iki bilim dalını birbirinden bağımsız olarak ele almak elde edilecek sonuçlarda ve yorumlarda hata payını arttıracaktır. Kriz oluşumunun engellenmesi ya da kriz durumunda iyi bir kriz yönetimi; ancak içinde bulunulan siyasi ortamın ekonomik boyutta doğru hamleler yapmasıyla gerçekleştirilebilir. Türkiye'nin zengin siyasi geçmişi, ekonomi dahil birçok alan ile iç içe geçmiştir. Bu yüzden ekonomi ve siyaset alanındaki dengenin tutarlı bir şekilde korunabilmesi, var olan ya da gelişebilecek olan kriz ortamlarından kurtulmanın tek anahtarıdır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, S. Kahraman (2012), "Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti", C:14/2, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi. Ss:189-209.

Aktan, C. Can ve Şen, Hüseyin (2001), "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı, 42, 1225-1230.

Aktas, Metin (2013), "Stability of the Participation Banking Sector Against the Economic Crisis in Turkey". International Journal of Economics and Financial Issues Vol:3, 180-190.

Aktaş, E. Efecan ve Doğan, S. Babahdır (2019), "Public Debt Sustainability in Theory; Turkish Experience", The 2019 International Academic Research Conference in Vienna. Ss: 364-372.

Aldrich, J. Harold (1923), "The Stock Market Investor. Boston" The Four Seas Company, Ss:17-30.

Armanoğlu, Fahir (2018), "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel yayın no: 252. Tarih dizisi, 17.

Bakırtaş, İbrahim ve Tekinşen, Ali (2004), "Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:12 Ss: 83-101.

Buluş, Abdulkadir ve Kabaklarlı, Esra (2010), 1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı:19, 1-22.

Coşkun, Yener (2012), "Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri", Business and Economics Research Journal, Vol:3, 59-90.

Çelebi, Esat (2001), "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)", Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:1, 55-66.

Dallin, Alexander (1981), "German Rule in Russia, 1941-1945", Palgrave Macmillan, 2nd edition. October 21. ISBN-13: 978-0333216958.

Danış, M. Fahri (2018), "Türk Dış politikasında Karar Alıcıların Orta Doğu Algısı: 1957-1958 Krizleri". Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi. C: 5/2 Ss: 93-126.

Danışoğlu, A. Çelikel (2007), "Para Krizleri: Türkiye'de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi C:2, Ss: 1-11.

Eğilmez, Mahfi (2016), "Ekonomide Analiz Örnek Olaylar ve Çözümler", 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2001), "Ekonomi Politikası ve Teori ve Türkiye Uygulaması", 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erdoğan, Selim (2018), "Körfez Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1989-1991)", Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, 33-47.

Eroğlu, Ömer ve Albeni, Mesut (2002), "Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye". Bilim Kitap Yayınları, Isparta.

Ertekin, S. Meriç ve Kutlu, Erol (2000), "1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi". Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:16 (1), 223-254.

- Ezer, Feyzullah (2010), "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, 427-442.
- Farooq, M. Omar (2009), "Financial and Economic Crisis and Development of Islamic Banking System of Iran", Department of Business and Finance Royal University for Women Kingdom of Bahrain Proceeding of the 20th Annual Islamic Banking Seminar, Ss: 12.
- Güloğlu, Bülent ve Altunoğlu, Ender (2002), "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 27, 107- 134.
- Işık, Nihat ve Duman, Erhan (2012), "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:1, 73-101.
- Kaloudis, George (1999), "Cyprus: The Enduring Conflict. Paragon House", International Journal on World Peace, 16/1, Ss: 3-18.
- Karal, E. Ziya (1988), "Atatürk'ten Düşünceler", ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, ISBN: 9789757064121.
- Karpat, Kemal (1970), "The Military Politics in Turkey, 1960-1964: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution". The American Historical Review. C: 75/6. Ss: 1654-1683.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2001), "Türkiye Ekonomisi" Remzi Kitabevi, 12. Basım, Kasım. ISBN: 9751407176.
- Kesebir, Murat (2018), "2008 Küresel Finansal Kriz ve Bu Krizin Türkiye'deki Ekonomik Göstergelere Etkisi", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6, 531-538.
- Kibritçiöğlü, Aykut (2001), "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001" Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı: 41, 1-17.
- Kibritçiöğlü, Aykut (2011), "Effects of Global Financial Crisis on Turkey". Ankara University. No: 29470. Website: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/29470/>.
- Koçak, Cemil (1986). "Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)", Ankara, Yurt Yayınları. Cilt:1.
- Küçükkalay, A. Mesud (2011), "İktisadi Düşünce Tarihi", Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Lovatt, Debbie (2001), "Turkey Since 1970: Politics, Economics and Society". Springer Yayınevi, ISBN: 9780333977804.
- Middleton, John (2010), "Sense and the city: exploring the embodied geographies of urban walking", Social & Cultural Geography, 11(6), 575-596.
- Ortaylı, İlber (2011), "Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C: 3/ 137-148.
- Öniş, Ziya ve Aysan, A. Faruk (2000), "Neoliberal Globalisation, The Nation-State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis" Third World Quarterly, vol:21, 119-139.
- Öztürk, Mehmet (2010), "Birinci Körfez Savaşı'ndan (1990-1991) 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı 19.
- Parasız, İlker (2004), "Türkiye Ekonomisi", Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Seyitoğlu, Halil ve Yıldız, Rıfat (2006), "Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri", Arıkan Kitabevi, İstanbul.
- Sümer, Osman (2018), "Ekonomik Krizler ile Siyasi Krizlerin İlişkisi: Demokratikleşme ve Demokratikleşmenin Geri Çevrim Süreci (Türkiye Örneği)" Yozgat Bozok Üniversitesi 1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi, 1-17. 2018.
- Şakar, Birgül (2009), "International Financial Crises and the Political Economy of Financial Reforms in Turkey:1994-2009", World Academy of Science, Engineering and Technology, V:60. Ss: 119-126.
- Temiz, Dilek ve Gökmen, Aytaç (2009), "The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey and The Global Economic Crisis of 2008-2009: Reasons and Comparisons", International Journal of Social Sciences and Humanity Studies, Vol: 1, No: 1.

- Tonak, Ahmet ve Schick, I. Cemil (2014), “Geçiş Sürecinde Türkiye”, Belge Yayınları. ISBN: 9789753443616 SS:399.
- Tuna, Serkan (2007), “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 13, 86-121.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <https://evds2.tcmb.gov.tr/> , Erişim Tarihi: Haziran 8, 2021.
- Türkiye Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/> , Erişim Tarihi: Haziran 5, 2021.
- Uçan, Okyay ve Çebe, G. Nur “2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 11, 6-17.
- Yeşil, Ahmet (1988), “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş”, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Metin (2001), “Para Kuru ve Kasım 2001 Krizi”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi, S.17–37.
- Yücel, Fatih ve Kalyoncu, Hüseyin (2010), “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, Maliye Dergisi, Sayı: 159.